

สภาพทั่วไปของจังหวัดปทุมธานี

ประวัติจังหวัดปทุมธานี

สมัยกรุงศรีอยุธยา

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

จังหวัดปทุมธานีสันนิษฐานว่า เป็นเมืองเก่าที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีตำนานเรื่องท้าวอุทองเสด็จหนีโรคห่าผ่านยังวัดมหิงสาราม ตำบลบางกระบือ อำเภอสามโคกหรือบางตำนานกล่าวว่า หยุตพักที่หนองน้ำแห่งหนึ่งปัจจุบัน ชื่อ หนองปลาสิบ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดเทียนถวาย ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง ปทุมธานี ตอนกลางคืนได้จุดไฟสว่างไสวตลอดทั้งคืนนานเป็นแรมเดือน เมื่อโรคห่าได้สงบลง ก่อนจะเสด็จกลับได้โปรดเกล้าให้สร้าง "วัดแก้วไสว" ในบริเวณที่เคยเป็นที่ประทับซึ่งต่อมาวัดดังกล่าวได้แปลงชื่อเป็น "วัดเทียนถวาย" ซึ่งตำนานเรื่องนี้ได้เล่าต่อกันมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังปรากฏในนิราศวัดเจ้าฟ้า ได้กล่าวอ้างถึงเรื่องพระเจ้าอุทองได้เสด็จหนีโรคห่าผ่านเมืองสามโคก ก่อนไปตั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจากตำนานพอประมาณได้ว่า

ในพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างเป็นอาณาจักรที่ตั้งของจังหวัดปทุมธานีเริ่มบ้านเรือนมาก ภายหลังที่พระเจ้าอุทองได้สถาปนารุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จังหวัดปทุมธานีคงเป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ ดันค้านักกาวาก่อนจะเดินทางผ่านเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา

สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031)

ชุมชนในเขตจังหวัดปทุมธานีได้ขยายตัวเป็นชุมชนเมืองริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ตั้งแต่บริเวณวัดสองพี่น้อง ถึงวัดป่าจ้ว (แต่เดิมเป็นที่ตั้งวัดพญาเมืองและวัดนางหยาด) มีสันคูเมืองโคจรรอบรู้จักในนามว่า "เมืองสามโคก"

ครั้นในปี พ.ศ. 2112 แผ่นดินพระมหินทราธิราช กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า พระเจ้าหงสาวดีได้กวาดต้อนประชาชนไปประเทศพม่าคงเหลือไว้เพียงหมื่นเศษ เป็นเหตุให้เมืองสามโคก

กรุงศรีอยุธยาประมาณหมื่นคน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงโปรดเกล้าพระราชทานให้ชาวมอญอพยพไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านสามโคก (ใกล้กับวัดสิงห์ อำเภอสามโคกในปัจจุบัน) ปลายเขตแดนกรุงศรีอยุธยาต่อกับเมืองนนทบุรี ดังปรากฏตามพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เมืองสามโคกจึงกลายเป็นชุมชนมอญอพยพเป็นจำนวนมากตั้งแต่นั้นมา

สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในปี พ.ศ. 2317 พม่าได้เกณฑ์ทหารมอญเข้าตีไทยที่ตำบลสามสบ ทำดินแดน มีญามอญหัวหน้า 4 คน คือ พระยาแจ้ง เจ้าเมืองอัครินเป็นหัวหน้าใหญ่ พระยาอู่ ตะเลียงและตะเลียบ ทหารมอญเหล่านี้ต่างมีความแค้นเคืองพม่าที่ได้กระทำทารุณกรรมต่อชาวมอญ ดังนั้น แทนที่จะรบกับไทยกลับยกทัพเข้าตีพม่าเสียที่เมาระตะมะจนพม่าต้องทิ้งเมืองหนีไปร้างกึ่ง เพราะเข้าใจว่ากองทัพไทยบุกเข้าโจมตีโดยไม่ทันรู้ตัว และบุกตีพม่าไปเมืองสะตอง หงสาวดี ครั้นพลถึงร้างกึ่งอะแซหุ่ญี่ แม่ทัพพม่าได้ยกกำลังออกปราบปราม มอญสู้ไม่ได้จึงหนีเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารทางเมืองตากและด่านเจดีย์สามองค์ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดเกล้าฯ ให้เตรียมพลไปรับครอบครัวมอญ โดยให้ไปตั้งภูมิลำเนาที่ปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และสามโคก ให้พระยารามัญวงศ์ มียศเสมอจตุสดมภ์ หรือเรียกว่า "จักรีมอญ" เป็นหัวหน้าดูแลครอบครัวมอญทั่วไป

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อปี 2358 พระเจ้าบุคกษัตริย์พม่าได้ทรงเกณฑ์แรงงานชาวมอญให้สร้างพระราชวังที่เมืองเมงกุนให้เป็นเจดีย์องค์ใหญ่ สร้างความลำบากยากเข็ญแก่ชาวมอญ จึงพากันอพยพหนีเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระมหากษัตริย์ไทยทางเมืองตาก อุทัยธานี และด่านเจดีย์สามองค์ เมืองกาญจนบุรี จำนวน 40,000 คน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลทุกข์สุขครอบครัวมอญมิได้ขาดครั้นถึงเดือน 11 พ.ศ. 2358 พระองค์และกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ได้เสด็จประพาสเมืองสามโคกโดยทางชลมารค เพื่อทรงเยี่ยมเยียนชาวมอญที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ทรงประทับ ณ พลับพลาริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงกับเมืองสามโคก หรือหน้าวัดปทุมทองในปัจจุบัน ทรงรับดอกบัวจากพสกนิกร ซึ่งนำทูลเกล้าฯ ถวายอยู่เป็นเนืองนิตย์จึงพระราชทานนาม "เมือง

เป็นเมืองร้าง

นอกจากนี้ยังมีโรงพยาบาล โรงเรียนนายเรือ (สมุทรปราการ) โรงพยาบาลจันทบุรี-เบกษา (กำแพงแสน) และโรงพยาบาลชลประทาน (ปากเกร็ด)

จังหวัดในปริมณฑลของกรุงเทพฯ มีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ อย่างมาก เนื่องจากเป็นจังหวัดที่ต่อเนื่องกับกรุงเทพฯ จึงรับการขยายตัวของกิจกรรมด้านสาธารณสุขจากกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะทางด้านโรงพยาบาลเฉพาะโรค กล่าวคือ จำนวนโรงพยาบาลเฉพาะโรคในภาคกลาง 7 แห่ง จะอยู่ในปริมณฑลถึง 6 แห่ง ได้แก่ โรงพยาบาลบาราศน์ราครุ โรงพยาบาลโรคทรวงอก และโรงพยาบาลศรีรัชัญญา จังหวัดนนทบุรี โรงพยาบาลชิวประสาทไวทโยปถัมภ์ และโรงพยาบาลโรคเรื้อน จังหวัดสมุทรปราการ และโรงพยาบาลชัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี เป็นต้น

บทบาทของจังหวัดปทุมธานีในระดับภาค

จากการศึกษาสภาพทั่วไปทางภาษาภาพ ประชากร เศรษฐกิจ และสังคม จะเห็นได้ว่า จังหวัดปทุมธานีมีบทบาทในระดับภาค พอสรุปได้ดังนี้

ด้านประชากร

ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2535 จังหวัดปทุมธานี มีอัตราการเพิ่มประชากรสูงเป็นลำดับที่ 3 ของภาคกรุงเทพฯและปริมณฑล คือ ร้อยละ 3.13 รองจากจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดนนทบุรี

ด้านเศรษฐกิจ

จังหวัดปทุมธานีได้เปลี่ยนจากสาขาเกษตรกรรมเป็นสาขาอุตสาหกรรมอย่างเห็นได้ชัด โดยมีโครงสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวมที่พึ่งพิงกับอุตสาหกรรม ซึ่งจะเห็นได้จากสัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในปี 2532 สาขาอุตสาหกรรมมีสัดส่วนถึง 76.56% แต่สาขาเกษตรกรรมมีสัดส่วนเพียง 5.79% เท่านั้น

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมื่อปี พ.ศ. 2202 พม่ารบกับจีน ชาวมอญถูกเกณฑ์เข้าร่วมกองทัพพม่า แต่ได้พากันหลบหนีกองทัพพม่า โดยพาครอบครัวออกจากเมืองเมาะตะมะ เข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารที่

สามโลก" ให้เป็นสิริมงคลใหม่ว่า "ประทุมธานี" เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2358 ยกฐานะเป็นหัวเมืองชั้นตรี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระมหาพรหมราชาธรรมราชานุกาฬ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2437 (ร.ศ. 113) ให้เมืองประทุมธานี นครเขื่อนขันธ์ เมืองสมุทรปราการ เป็นหัวเมืองแขวงมณฑลกรุงเทพฯ เนื่องจากเป็นหัวเมืองที่อยู่ไกลจากกรุงเทพฯ เพียงพันเส้นเศษ ประกอบกับมีโจรผู้ร้ายชุกชุม โดยให้สังกัดกระทรวงนครบาล เพื่อที่จะจัดผลลาดตระเวนจับโจรผู้ร้ายโดยไม่ต้องขอตราเจ้ากระทรวงมหาดไทยอีกต่อไป

พ.ศ. 2441-2442 (ร.ศ. 117-118) โปรดให้ทำบัญชีสำมะโนประชากรของเมืองประทุมธานี มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 21,360 คน

พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ใช้คำว่าจังหวัดแทนเมืองและเปลี่ยนการเขียนใหม่ จาก "ประทุมธานี" เป็น "ปทุมธานี" ขึ้นกับมณฑลกรุงเก่ามีเขตการปกครอง 3 อำเภอ คือ อำเภอบางกะดี อำเภอสามโคก และอำเภอเชียงราก ซึ่งทั้งสามอำเภอดังอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ ๆ กัน มีอาณาเขตปกครองเป็นแนวลึกไปทางทิศตะวันออกซึ่งไม่เหมาะแก่การปกครองเป็นอย่างยิ่ง ทางราชการจึงได้ประกาศแนวเขตการปกครองเสียใหม่โดยย้ายจากอำเภอเชียงรากไปตั้งที่ตำบลระแหง ทางทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี เรียกว่าอำเภอระแหง ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงชื่ออำเภอระแหงเป็นอำเภอลาดหลุมแก้ว

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2475 ทางราชการไทยได้ยุบจังหวัดชัยบุรี ทำให้จังหวัดปทุมธานีมีเขตพื้นที่อีก 4 อำเภอเพิ่มเข้ามารวมเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอบางกะดี (ปัจจุบันเป็นอำเภอเมืองปทุมธานี) อำเภอสามโคก อำเภอลาดหลุมแก้ว อำเภอชัยบุรี อำเภอลำลูกกา อำเภอบางหวาย (ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอคลองหลวง) และอำเภอหนองเสือ

ดังนั้น เมืองสามโลก จึงเป็นที่ตั้งของจังหวัดปทุมธานีมาก่อน แต่เนื่องจากสภาพของเมืองมีลักษณะเป็นแหล่งอพยพ เจ้าเมืองผู้ใดมีบ้านเรือนตั้งอยู่ที่ใด ที่ว่าการเมืองก็อยู่ที่นั่น จึงทำให้ที่ว่าการเมืองต้องย้ายที่ถึง 8 ครั้งด้วยกัน ซึ่งครั้งที่ 8 (พ.ศ. 2519) ย้ายจากตำบลบางปรอกไปตั้งที่ตำบลบ้านฉางนอกเขตเทศบาลเมืองปทุมธานีตรงที่แยกถนนปทุมธานี-ลาดหลุมแก้ว

ติดกับโรงพยาบาลปทุมธานี และด้านหน้าติดกับถนนแยกไปอำเภอสามโคก

ลักษณะทางกายภาพ

1. ที่ตั้งและเขตการปกครอง

จังหวัดปทุมธานีตั้งอยู่ในภาคกลางประมาณเส้นรุ้งที่ 14 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 องศาตะวันออก อยู่เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง 2.30 เมตร มีเนื้อที่ประมาณ 1,520.856 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 950,535 ไร่ ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือประมาณ 27.8 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง คือ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอบางปะอิน อำเภอธัญชัญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อำเภอหนองแค และ อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และเขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

เขตการปกครอง

จังหวัดปทุมธานีประกอบด้วยการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ดังนี้

1. ราชการบริหารส่วนกลาง เป็นหน่วยราชการและหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ซึ่งกระทรวง ทบวง และกรมต่าง ๆ ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อปฏิบัติหน้าที่ทั้งในเขตจังหวัดปทุมธานี และจังหวัดอื่น ๆ โดยมีสายการบังคับบัญชาขึ้นตรงกับกระทรวง ทบวง และกรมนั้น ๆ ในปัจจุบันมีหน่วยงาน ซึ่งเป็นการบริหารราชการส่วนกลางที่ตั้งอยู่ในจังหวัดปทุมธานี จำนวน 55 หน่วยงาน

2. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค เป็นหน่วยราชการซึ่งกระทรวง ทบวง และ กรมต่าง ๆ ได้จัดส่งมาปฏิบัติหน้าที่ประจำจังหวัดโดยเป็นผู้แทนของกระทรวง ทบวง และกรมนั้น ๆ ซึ่งอยู่ในสายการบังคับบัญชาของผู้ว่าราชการจังหวัดมีจำนวน 30 หน่วยงาน

นอกจากนี้ การบริหารราชการส่วนภูมิภาคของจังหวัดปทุมธานี ได้แบ่งเขตการปกครองเป็น 7 อำเภอ 60 ตำบล 529 หมู่บ้าน (ตารางที่ 4.1)

ตารางที่ 4.1 การแบ่งเขตการปกครองส่วนภูมิภาค จังหวัดปทุมธานี

ที่	อำเภอ	จำนวนตำบล	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนพื้นที่ (ตร. กม.)	ระยะทางจากจังหวัด
1.	เมืองปทุมธานี	14	81	120.151	1 กม.
2.	สามโคก	11	58	94.967	6 กม.
3.	ลาดหลุมแก้ว	7	61	183.120	15 กม.
4.	ชัยบุรี	6	28	112.124	26 กม.
5.	ลำลูกกา	8	126	297.710	37 กม.
6.	คลองหลวง	7	106	299.152	22 กม.
7.	หนองเสือ	7	69	413.632	45 กม.
	รวม	60	529	1,520.856	

ที่มา : ที่ทำการปกครองจังหวัดปทุมธานี

ธันวาคม 2535

3. ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น จังหวัดปทุมธานี มีหน่วยราชการบริหารส่วนท้องถิ่น 3 รูป ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด จำนวน 1 แห่ง เทศบาล จำนวน 1 แห่ง และสุขาภิบาล จำนวน 11 แห่ง (ตารางที่ 4.2)

ตารางที่ 4.2 รายชื่อเทศบาลและสุขาภิบาล จังหวัดปทุมธานี ปี 2535

ที่	รายชื่อเทศบาลและสุขาภิบาล	จำนวนพื้นที่(ตร.กม.)	รายได้
1.	เทศบาลเมืองปทุมธานี	7.100	36,225,819
2.	สุขาภิบาลประชาธิปไตย	27.461	19,667,737
3.	สุขาภิบาลชัยบุรี	30.789	6,387,393
4.	สุขาภิบาลสนั่นรักษ์	38.484	1,996,956
5.	สุขาภิบาลคุดคุด	12.475	11,998,146
6.	สุขาภิบาลลำไทร	3.640	2,633,093
7.	สุขาภิบาลลำลูกกา	11.453	2,304,301
8.	สุขาภิบาลคลองหลวง	105.935	1,856,479
9.	สุขาภิบาลบางเตย	7.290	48,654,784
10.	สุขาภิบาลหนองเสือ	13.780	1,856,479
11.	สุขาภิบาลระแหง	18.220	1,976,029
12.	สุขาภิบาลบางหลวง	3.900	2,172,834
	รวม	280.524	137,030,864

ที่มา : ที่ทำการปกครองจังหวัดปทุมธานี

ธันวาคม 2535

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่มริมสองฝั่งแม่น้ำ โดยแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลผ่านใจกลางจังหวัดในเขตอำเภอเมืองปทุมธานีและอำเภอสามโคก ทำให้พื้นที่ของจังหวัดปทุมธานี ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ฝั่งตะวันตกของจังหวัดหรือบนฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอลาดหลุมแก้วกับพื้นที่บางส่วนของอำเภอเมืองและอำเภอสามโคกกับฝั่งตะวันออกของจังหวัดหรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ พื้นที่อำเภอเมืองบางส่วน ัญบุรี คลองหลวง หนองเสือ ลำลูกกา และบางส่วนของอำเภอสามโคก

โดยปกติระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาในฤดูฝนจะเพิ่มสูงขึ้นเฉลี่ยประมาณ 50 เซนติเมตร ซึ่งทำให้เกิดสภาวะน้ำท่วมในบริเวณพื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นบริเวณกว้าง และก่อให้เกิดปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา สำหรับพื้นที่ทางฝั่งแม่น้ำทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยานั้น เนื่องจากประกอบด้วยคลองซอยเป็นคลองชลประทานจำนวนมาก สามารถควบคุมจำนวนปริมาณน้ำได้ทำให้ปัญหาเกี่ยวกับอุทกภัยมีน้อยกว่าฝั่งตะวันตก

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของจังหวัดปทุมธานี มีลักษณะอากาศร้อนชื้น มีสามฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝนและฤดูหนาว ฤดูร้อนจะอยู่ในช่วงเดือนมกราคมถึงเมษายน อากาศค่อนข้างร้อนอบอ้าว ฤดูฝนจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคมของทุก ๆ ปี อากาศทั่วไปจะร้อนชื้นและฝนตกชุก ส่วนฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนกันยายนถึงธันวาคมอากาศทั่วไปจะสบายกว่าทุกฤดูมีอากาศหนาวเย็นอยู่ในช่วงสั้น ๆ เท่านั้น

อุณหภูมิ เนื่องจากจังหวัดปทุมธานีเป็นจังหวัดที่อยู่ในพื้นที่ลุ่ม ของภาคกลางมีลำน้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน และได้รับกระแสลมฟ้าสีไต้จากทะเลเป็นประจำจึงทำให้อากาศไม่ใคร่จะร้อนอบอ้าวมากนัก โดยเฉพาะในเดือนมีนาคม ถึงพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อนมีอากาศร้อนอบอ้าวมากนัก แต่จังหวัดปทุมธานีได้รับกระแสลมฟ้าสีไต้และตะวันออกเฉียงไต้จากทะเล ทำให้อากาศคลายความร้อนอบอ้าวลงบ้าง จึงไม่ใคร่ร้อนจัดและในฤดูหนาวก็ไม่สู้จะหนาวนัก อุณหภูมิโดยเฉลี่ยตลอดทั้งปีจะมีค่าประมาณ 28.0 องศาเซลเซียส อุณหภูมิค่าสุดเฉลี่ยประมาณ 23.7 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยประมาณ 32.7 องศาเซลเซียส เดือนที่มีอากาศร้อนจัดที่สุดคือ เดือนเมษายน ในฤดูฝนช่วงที่มีฝนตกอากาศจะค่อนข้างเย็นส่วนในฤดูหนาวอากาศจะหนาวเย็นเดือนที่มีอากาศหนาวเย็นที่สุดคือ เดือนธันวาคม

ลักษณะทางธรณีวิทยา

ลักษณะของธรณีวิทยาจังหวัดปทุมธานีนั้นอยู่ในยุคของ Quaternary ทั้งหมด มีลักษณะเป็นตะกอนจากการ สะสมของดิน ทราย และกรวด บนผิวโลกโดยน้ำเป็นผู้หามาที่ถมไว้เป็นเวลานานประมาณ 2-3 ล้านปี การทับถมของตะกอนจะมีความหนาประมาณ 0-300 เมตร ลักษณะธรณีวิทยาแบบนี้จะไม่มีทวีปซากกรแร่อยู่ในพื้นที่เลย (แผนที่ 4.3)

แหล่งน้ำ

จังหวัดปทุมธานีไม่มีแหล่งน้ำต้นกุนขนาดใหญ่ นอกจากแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดปทุมธานีและอำเภอสามโคก มีความยาวประมาณ 30 กิโลเมตร ดังนั้นน้ำที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค และทำการเกษตรจะได้จากระบบคลองส่งน้ำชลประทาน และคลองธรรมชาติ ซึ่งจะรับน้ำจากเขื่อนชัยนาท จังหวัดชัยนาท ส่งมาตามคลองอนุศาสน์ที่เชื่อมต่อกับคลองระพีพัฒน์ และรับน้ำจากแม่น้ำป่าสักส่วนหนึ่งที่เขื่อนพระราม 6 จังหวัดสระบุรี เพื่อส่งน้ำมาที่พื้นที่เพาะปลูกในจังหวัดปทุมธานี และเนื่องจากพื้นที่เหล่านี้ราบเรียบมาก ดังนั้นระบบส่งน้ำคลองชลประทานในจังหวัดปทุมธานีจะเป็นคลองที่ขุดไว้เป็นแนวตรงที่สุดในประเทศไทย ซึ่งสามารถจำแนกตามประเภทได้ ดังนี้

1) แหล่งน้ำชลประทาน กรมชลประทาน ได้แบ่งเขตจัดสรรน้ำช่วยเหลือพื้นที่ทำการเกษตรของพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการส่งน้ำ และบำรุงรักษาขนาดใหญ่ 3 โครงการ คือ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษารังสิตเหนือ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษารังสิตใต้ และโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาระชาบรลือ มีพื้นที่รับน้ำชลประทานประมาณ 688,485 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 72.08 ของพื้นที่ทั้งจังหวัดโดยส่งน้ำผ่านคลองรังสิตประสูติศักดิ์ คลองพระอุดม และคลองซอฮัก 14 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่อำเภอชัยบุรี คลองหลวง ลำลูกกา และหนองเสือดังนี้

- อ.ชัยบุรี ได้แก่ คลองรังสิตประสูติศักดิ์ และคลองระบายน้ำที่ 1-14
- อ.คลองหลวง ได้แก่ คลองชลประทานที่ 1-7 และคลองระพีพัฒน์
- อ.ลำลูกกา ได้แก่ คลองหกวาสายล่าง และคลองระบายน้ำที่ 1-14
- อ.หนองเสือ ได้แก่ คลองชลประทานที่ 8-14 และคลองระพีพัฒน์

อนึ่ง คลองรังสิตประสูตศักดิ์ เป็นคลองชลประทาน โดยพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้บริษัทชลคลอง คูนาสยาม พัฒนาทุ่งหลวง (อำเภอชัยบุรี) ซึ่งเดิมเป็นทุ่งหญ้าไร่ประโยชน์ให้เป็นประโยชน์ในทาง กสิกรรม เมื่อ พ.ศ. 2433 บริษัทคูนาสยามได้ขุดคลองรังสิตประสูตศักดิ์กว้าง 8 วา และคลอง ทกวาสายล่าง คลองซอยต่าง ๆ ประมาณ 34 สาย ประตูน้ำ 3 แห่ง คือ ประตูน้ำจุฬาลงกรณ์ เสาวภาผ่องศรี และ ประตูน้ำสมบูรณรวมทั้งประตูระบายน้ำอีก 1 แห่ง

2) แหล่งน้ำใต้ดินซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

- แหล่งน้ำใต้ดินให้ปริมาณน้ำน้อย (1-50 ลบ.ม/ชม.) ซึ่ง

โดยทั่วไปน้ำมีคุณภาพดีแต่ในบางพื้นที่เป็นน้ำกร่อยและมีตะกอนของสนิมเจือปน พื้นที่ที่มีน้ำใต้ดิน ให้ปริมาณน้ำน้อย ได้แก่ พื้นที่อำเภอลาดหลุมแก้ว หนองเสือ และอำเภอลำลูกกา

- แหล่งน้ำใต้ดินที่ให้ปริมาณน้ำมาก (50-200 ลบ.ม/ชม.)

ซึ่งน้ำโดยทั่วไปมีคุณภาพดีแต่บางพื้นที่เป็นน้ำกร่อยและตะกอนสนิมเหล็กเจือปน พื้นที่ที่มีน้ำใต้ดินให้ ปริมาณน้ำมาก ได้แก่ พื้นที่อำเภอสามโคก คลองหลวง ชัยบุรี และอำเภอเมืองปทุมธานี

3) แหล่งน้ำธรรมชาตินอกจากแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งไหลผ่านจังหวัดที่

อำเภอเมืองปทุมธานี และอำเภอสามโคก รวมระยะทางประมาณ 30 กม. แล้วจังหวัดยังมี แหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งสามารถแยกตามพื้นที่ได้ดังนี้

- อำเภอเมืองปทุมธานีมีคลองบางโพธิ์ใต้ คลองบางหลวงและ คลองบางปรอก คลองเชียงราก และคลองเมือง

- อำเภอสามโคกมีคลองบางโพธิ์เหนือ และคลองบางเตย คลองควาย คลองสระ คลองเชียงราก

- อำเภอลาดหลุมแก้ว มีคลองพระอุดม คลองบางหลวง คลอง ลาดหลุมแก้ว คลองบางสระแก้ว คลองระแหง คลองสามวา คลองบางโพธิ์

เขื่อนรักษาน้ำดิบ นอกเหนือจากแหล่งน้ำต่าง ๆ แล้ว จังหวัด ปทุมธานียังเป็นจุดสูบน้ำดิบจากแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อนำน้ำดิบมาผลิตน้ำประปาให้บริการในพื้นที่ กรุงเทพมหานครฝั่งตะวันออก โดยมีสถานีสูบน้ำบริเวณตอนล่างของปากคลองอ้อม ตำบลบ้าน กระแซง (สำแล) อำเภอเมืองปทุมธานี เพื่อส่งน้ำตามคลองส่งน้ำดิบไปยังโรงกรองน้ำที่บางเขน

และสามเสน และเพื่อป้องกันการเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำที่จะนำมาผลิตเป็นน้ำประปา คณะรัฐมนตรีได้พิจารณากำหนดพื้นที่อนุรักษ์แหล่งน้ำดิบเพื่อการประปาครหลวง เมื่อปี 2522 และ 2531 ครอบคลุมพื้นที่ 350 ตารางกิโลเมตร (กำหนด 200 ตารางกิโลเมตร เมื่อปี 2522 และกำหนดเพิ่มอีก 150 ตารางกิโลเมตรในปี 2531) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของจังหวัดปทุมธานีในเขตอำเภอเมืองปทุมธานี สามโคก และอำเภอลองหลวง

การคมนาคมขนส่ง

จังหวัดปทุมธานีมีเส้นทางคมนาคมขนส่งทั้งทางบกโดยทางรถยนต์ และ รถไฟ และทางน้ำ โดยการคมนาคมทางบกมีถนนพหลโยธินซึ่งเชื่อมระหว่างกรุงเทพและภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือพาดผ่าน และมีเส้นทางเชื่อมระหว่างจังหวัดใกล้เคียงที่สะดวกรวดเร็ว และใช้การได้ในทุกฤดูกาลโดยมีระยะทางการคมนาคมขนส่งดังนี้

- จังหวัดปทุมธานี-กรุงเทพ ระยะทาง 27 กิโลเมตร เส้นทางที่สำคัญ ได้แก่เส้นทางหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) เส้นทางหมายเลข 31 (ถนนวิภาวดี-รังสิต) เชื่อมถนนพหลโยธิน และเส้นทางหมายเลข 3312 เชื่อมจังหวัดปทุมธานีกับเขตมีนบุรี
- จังหวัดปทุมธานี-จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระยะทาง 54 กิโลเมตร เส้นทางที่สำคัญ ได้แก่ เส้นทางหมายเลข 3111 เชื่อมระหว่างจังหวัดปทุมธานีกับอำเภอเสนา และเส้นทางหมายเลข 3309 เชื่อมระหว่างจังหวัดปทุมธานีกับศูนย์ศิลปชีพบางไทร
- จังหวัดปทุมธานี-จังหวัดนครนายก ระยะทาง 88 กิโลเมตร โดยใช้เส้นทางหมายเลข 305
- จังหวัดปทุมธานี-จังหวัดสระบุรี ระยะทาง 90 กิโลเมตร ใช้เส้นทางหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน)
- จังหวัดปทุมธานี-จังหวัดนนทบุรี ระยะทาง 26 กิโลเมตร เส้นทางที่สำคัญ ได้แก่ เส้นทางหมายเลข 306 และ 307 เชื่อมระหว่างอำเภอเมืองปทุมธานี กับอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และเส้นทางหมายเลข 345 เชื่อมอำเภอเมืองปทุมธานีกับอำเภอบางบัวทองจังหวัดนนทบุรี โดยเชื่อมต่อกับเส้นทางหมายเลข 340
- จังหวัดปทุมธานี-จังหวัดนครปฐม ระยะทาง 87 กิโลเมตร โดยใช้เส้นทางหมายเลข 346 เชื่อมอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ไปยังอำเภอแพงแสน จังหวัดนครปฐม

นอกจากนี้กรมทางหลวงยังมีแผนการก่อสร้างเส้นทางวงแหวน ในเขตจังหวัด ปทุมธานี เพื่อเชื่อมกับเส้นทางอื่นนอกเขตจังหวัด จำนวน 2 สาย ซึ่งจะช่วยให้การคมนาคมขนส่ง ระหว่าง จังหวัดปทุมธานี กับจังหวัดใกล้เคียงเป็นไปโดยสะดวกมากยิ่งขึ้น ได้แก่

- เส้นทางวงแหวนฝั่งตะวันตก ได้แก่เส้นทางหมายเลข 37 (บางบัวทอง-บรรจบทองหลายหมายเลข 3111) ซึ่งเริ่มจากเส้นทางหมายเลข 3111 (ปทุมธานี-สามโคก) ที่ กิโลเมตรที่ 2+500 ตัดผ่านลงมาทางใต้ผ่านเส้นทางหมายเลข 346 (ปทุมธานี-ลาดหลุมแก้ว) กิโลเมตรที่ 20+070 แล้วตัดมาบรรจบจุดตัดระหว่างเส้นทางหมายเลข 345 (สะพานนทบุรี-บางบัวทอง) กับเส้นทาง 340 (ตลิ่งชัน-บางบัวทอง-สุพรรณบุรี) ซึ่งคาดว่าจะการก่อสร้างจะแล้วเสร็จในปี 2538

- เส้นทางวงแหวนฝั่งตะวันออก ซึ่งเริ่มจากเส้นทางหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ที่กิโลเมตรที่ 55 ตัดลงมาทางใต้ผ่านเส้นทางหมายเลข 3214 (แยกทางหลวง หมายเลข 1-บางชัน-สถานีวิทยุคลองหลวง) ที่กิโลเมตรที่ 8+500 บริเวณคลองชลประทานที่ 4 กับ 5 แล้วตัดผ่านเส้นทางหมายเลข 305 (รังสิต-นครนายก) ที่กิโลเมตรที่ 10 ตัดผ่านเส้นทาง หมายเลข 3312 (แยกทางหลวงหมายเลข 1-ลำลูกกา) ที่กิโลเมตร 11 ตัดผ่านเส้นทางสาย รามอินทราที่กิโลเมตรที่ 10 แล้วสุดท้ายตัดมาบรรจบเส้นทางสายบางนา-ตราด ที่กิโลเมตรที่ 9 ซึ่งคาดว่าจะการก่อสร้างแล้วเสร็จในปี 2538

การคมนาคมทางบกโดยทางรถไฟ จังหวัดปทุมธานีมีเส้นทางรถไฟสายเหนือ และสายตะวันออกเฉียงเหนือผ่านโดยมีจุดจอดชั่วคราว 1 แห่ง ได้แก่ สถานีรถไฟรังสิต ในเขต อำเภอเมืองปทุมธานี และมีสถานีเชียงรากในเขตอำเภอสสามโคก อีกทั้งมีจุดที่จอดรับส่งผู้โดยสาร รถไฟระยะสั้นเพื่อเดินทางไปยังกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียงที่มีระยะทางสั้นที่ย่านหมู่บ้าน รัตนโกสินทร์

ส่วนการคมนาคมทางน้ำใช้เส้นทางตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งผ่านอำเภอ เมืองปทุมธานีและอำเภอสสามโคก แต่เนื่องจากใช้ระยะเวลาเดินทางนานทำให้การคมนาคม ทางน้ำไม่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน คงมีแต่การขนส่งสินค้าบางประเภทที่ไม่เน่าเสีย ซึ่งคง ใช้การคมนาคมทางน้ำ ได้แก่ อัญ และ ทราช เป็นต้น

- การบริการขนส่ง สืบเนื่องจากจังหวัดปทุมธานีมีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงที่สะดวกต่อการเดินทางหลายสาย และมีเส้นทางคมนาคมซึ่งเป็นเส้นทางหลักไปยังจังหวัดในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือพาดผ่าน ได้แก่ ถนนพหลโยธิน ทำให้การบริการขนส่งโดยรถโดยสารประจำทางระหว่างจังหวัดทั้งระยะใกล้และไกลเป็นไปโดยสะดวกโดยมีการบริการขนส่งดังนี้

- การบริการขนส่งระหว่างจังหวัด ประกอบด้วยการบริการขนส่ง 3 ลักษณะ ได้แก่ การบริการขนส่งขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพฯ ซึ่งมีรถประจำทางวิ่งให้บริการระหว่างจังหวัดปทุมธานีกับกรุงเทพมหานคร และจังหวัดปริมณฑล รวม 13 สาย จำนวนเที่ยวที่ให้บริการระหว่าง 54-896 เที่ยว ได้แก่

สายที่ 29	เส้นทาง มธ. (ศูนย์รังสิต) - หัวลำโพง
สายที่ 33	เส้นทาง ปทุมธานี - สนามหลวง
สายที่ 34	เส้นทาง รังสิต - ถนนพหลโยธิน - หัวลำโพง
สายที่ 39	เส้นทาง มธ. (ศูนย์รังสิต) - สนามหลวง
สายที่ 59	เส้นทาง รังสิต - สนามหลวง
สายที่ 90	เส้นทาง ทำน้าบางพูน - ย่านพหลโยธิน - เกียกกาย
สายที่ 95	เส้นทาง รังสิต - ท่าเรือคลองเตย
สาย ปอ. 3	เส้นทาง รังสิต - สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า
สาย ปอ. 4	เส้นทาง รังสิต - สวนธนบุรีรมย์
สาย ปอ. 10	เส้นทาง รังสิต - บางประกอก
สาย ปอ. 13	เส้นทาง รังสิต - ปู่เจ้าสมิงพราย
สาย ปอ. 29	เส้นทาง รังสิต - ถนนวิภาวดีรังสิต - หัวลำโพง
สาย ปอ. 39	เส้นทาง มธ. (ศูนย์รังสิต) - หัวลำโพง

- การบริการขนส่งระหว่างจังหวัดระยะสั้นมีรถโดยสารประจำทางรวม 12 สาย ซึ่งในจำนวนนี้มี 10 สาย ที่มีจุดต้นทางหรือปลายทางในเขตจังหวัดปทุมธานี โดยมีจำนวนเที่ยวที่ให้บริการเที่ยวไประหว่าง 20-298 เที่ยว และเที่ยวกลับ 24-626 เที่ยว เส้นทางที่วิ่งให้บริการผ่านพื้นที่จังหวัดปทุมธานีกับ อ.ลาดบัวหลวง อ.เสนา อ.บางไทย และ อ.บางซ้าย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ.บางเลน จ.นครปฐม อ.ปากเกร็ด และ อ.เมือง จ.นนทบุรี และ อ.เมืองสระบุรี จ.สระบุรี ได้แก่

สายที่	เส้นทาง	จำนวนเที่ยวไป	เที่ยวกลับ
188	ปทุมธานี - บางเลน	82	98
337	นนทบุรี - ลาดบัวหลวง	34	42
338	รังสิต - ประตูน้ำพระอินทร์	102	122
342	สระบุรี - ปากคลอง 13	76	92
345	ปทุมธานี - อำเภอบางซ้าย	20	24
349	รังสิต - เสนา	44	52
356	นนทบุรี - มธ. (ศูนย์รังสิต)	298	626
359	ปทุมธานี - ปากเกร็ด	112	136
367	รังสิต - ปากเกร็ด	98	118
370	ปทุมธานี - บ้านลำโพธิ์ นนทบุรี	10-12	10-12
646	นนทบุรี - เสนา	46	48
702	ปทุมธานี - บางไทร	24	30

- การบริการขนส่งระหว่างจังหวัดระยอง มีรถโดยสารประจำทางวิ่งระหว่างจังหวัดผ่านจังหวัดปทุมธานีเพื่อไปยังจังหวัดในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวม 100 สาย

สำหรับการบริการขนส่งภายในจังหวัดนั้น รถโดยสารประจำทางจำนวน 18 สาย รถขนาดเล็ก จำนวน 2 สาย วิ่งให้บริการขนส่งทั่วอำเภอในเขตจังหวัดปทุมธานี

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดปทุมธานี

จังหวัดปทุมธานีมีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในปี พ.ศ. 2527 เท่ากับ 8,749.912 ล้านบาท หรือร้อยละ 5.36 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และเป็นอันดับที่สามของภาครองจากกรุงเทพมหานครและจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2532 เพิ่มขึ้นเป็น 13,395.550 ล้านบาท หรือร้อยละ 4.96 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และยังคงอยู่ในอันดับที่สามของภาค โดยมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยประมาณร้อยละ 8.89 ต่อปี ซึ่งอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจของจังหวัด

ปทุมธานี ร้อยละ 8.89 อยู่ในอันดับที่ 5 ของภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (ตารางที่ 4.3)

โครงสร้างการผลิตหลักของจังหวัดปทุมธานีประกอบด้วยสาขาอุตสาหกรรมมีมูลค่าสูงสุด ในปี พ.ศ. 2532 10,255.437 ล้านบาท หรือร้อยละ 76.55 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด และมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยของสาขาอุตสาหกรรม ร้อยละ 8.96 ต่อปี ซึ่งต่ำกว่าอัตราการขยายตัวเฉลี่ยในสาขาเดียวกันของภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งเท่ากับร้อยละ 11.83 และทุกจังหวัดในภาคด้วย รองลงมา คือสาขาการค้าบริการมีมูลค่า 2,364.815 ล้านบาท หรือ ร้อยละ 17.65 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด เป็นสาขาการผลิตที่มีความสำคัญสะท้อนให้เห็นแนวโน้มการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยส่วนรวมอีกสาขาหนึ่ง อัตราการขยายตัวของสาขาการค้า-บริการ มีประมาณร้อยละ 10.43 สูงกว่าอัตราการขยายตัวเฉลี่ย ในสาขาเดียวกันของภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งเท่ากับร้อยละ 9.86 ต่อปี และสาขาเกษตรกรรมมีมูลค่า 775.298 ล้านบาท หรือร้อยละ 5.79 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดอัตราการขยายตัวเฉลี่ยของสาขานี้ประมาณร้อยละ 4.14 ต่อปี ซึ่งจะเห็นว่าสาขาเกษตรกรรมมีบทบาทต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจส่วนรมน้อยที่สุด (ตารางที่ 4.3)

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบโครงสร้าง การผลิตรายสาขาของจังหวัดปทุมธานีกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑลพบว่าจังหวัดปทุมธานีเป็นจังหวัดที่มีสาขาอุตสาหกรรมเป็นสาขานำ (LEADING SECTOR) ทางเศรษฐกิจอย่างเด่นชัด โดยเป็นอันดับสองรองจากจังหวัดสมุทรปราการ ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดปทุมธานีเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมทุกประเภท และอุตสาหกรรมทุกขนาด โดยเฉพาะขนาดกลางและขนาดเล็ก เช่นเดียวกับจังหวัดสมุทรปราการที่มีสาขาอุตสาหกรรมเป็นสาขานำ ส่วนจังหวัดนนทบุรีและกรุงเทพมหานครมีบทบาททางเศรษฐกิจเด่นชัด ในสาขาการค้า-บริการ และจังหวัดสมุทรสาครและนครปฐมเป็นจังหวัดที่มีบทบาทการผลิตสาขาเกษตรกรรมเด่นกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในภาค อย่างไรก็ตามจังหวัดนครปฐมก็นับว่ายังมีบทบาทการผลิตสาขาการค้า-บริการเป็นสาขานำทางเศรษฐกิจของจังหวัดด้วย (แผนภูมิที่ 3.1, 3.2)

รายได้เฉลี่ยต่อบุคคลในปี พ.ศ. 2532 จังหวัดปทุมธานีเป็นจังหวัดที่ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อบุคคล สูงเป็นอันดับที่สามของภาค เท่ากับ 100,293 บาทต่อบุคคล รองจากจังหวัดสมุทรปราการและกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้เนื่องมาจากสาขาอุตสาหกรรมเป็นสาขาที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มในรายได้สูง แก่ประชาชนของจังหวัด (ตารางที่ 4.3)

จากสถิติรายปี ผลผลิตทั้งหมดรวมจังหวัดปทุมธานี ในปี 2531-2535 ยังคงพบว่า จังหวัดปทุมธานียังคงมีอัตราการขยายตัวอยู่ในอันดับ 3 ในปี 2531 เท่ากับ 24,713.899 ล้านบาท รองจากกรุงเทพมหานคร และจังหวัดสมุทรปราการ เท่ากับ 339,608.674 ล้านบาท และ 42,723.733 ล้านบาท ตามลำดับ และในปี 2535 เพิ่มขึ้นเป็น 44,830.919 ล้านบาท และยังคงอยู่ในอันดับ 3 รองจากกรุงเทพมหานคร และจังหวัดสมุทรปราการ เท่ากับ 628,033.464 ล้านบาท และ 99,980 ล้านบาท ตามลำดับ (ตารางที่ 4.4)

พิจารณาสถิติรายปีผลผลิตทั้งหมดรวมต่อหัวของจังหวัดปทุมธานี ในปี 2531-2535 พบว่า จังหวัดปทุมธานี มีอัตราการขยายตัว เป็นอันดับที่ 1 ในปี 2531 เท่ากับ 67,709 บาท รองลงมาได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการและกรุงเทพมหานคร เท่ากับ 67,281 บาท และ 59,828 บาท ตามลำดับ และในปี 2535 อัตราการขยายตัวได้ลดลงมาอยู่ในอันดับ 3 เท่ากับ 100,293 บาท รองจากจังหวัดสมุทรปราการและกรุงเทพมหานคร เท่ากับ 119,309 บาท และ 105,357 บาท ตามลำดับ (ตารางที่ 4.5)

ตารางที่ 4.3 โครงสร้างผลิตภัณฑ์หลักของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำแนกจังหวัด ปี พ.ศ. 2527-2532 (ราคาคงที่)

สาขาการผลิต	ภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล		จังหวัดปทุมธานี		กรุงเทพมหานคร		จังหวัดสมุทรปราการ		จังหวัดนนทบุรี		จังหวัดนครปฐม		จังหวัดสมุทรสาคร	
	2527	2532	2527	2532	2527	2532	2527	2532	2527	2532	2527	2532	2527	2532
สาขาปฐมนิ (เกษตรกรรม-เหมืองแร่)	5,667.718 (3.49)	6,800.086 (2.56)	632.836 (7.23)	775.298 (5.79)	2,098.794 (1.66)	2,792.033 (1.38)	715.676 (4.79)	945.000 (8.23)	439.327 (8.23)	511.872 (4.80)	1,234.853 (26.83)	1,280.473 (18.36)	566.232 (17.61)	595.410 (7.71)
อัตราเพิ่มต่อปี	3.94		4.14		5.87		5.72		3.10		0.73		1.01	
สาขาอุตสาหกรรม (อุตสาหกรรม)	72,390.947 (45.00)	128,379.982 (47.60)	6,676.813 (76.31)	10,255.437 (76.56)	49,099.098 (38.90)	81,122.140 (40.11)	11,783.005 (78.70)	22,801.330 (19.37)	2,848.564 (53.35)	6,305.653 (59.17)	1,397.931 (30.37)	2,698.196 (38.69)	1,605.536 (49.92)	5,205.226 (67.42)
อัตราเพิ่มต่อปี	11.83		8.98		10.56		14.15		11.23		14.05		26.52	
สาขาบริการ (การค้า-บริการ)	63,994.387 (51.51)	134,416.640 (49.84)	1,440.263 (16.46)	2,384.815 (17.85)	75,022.351 (59.44)	118,341.531 (58.51)	2,468.707 (16.51)	4,982.018 (17.34)	2,051.738 (38.42)	3,839.332 (38.03)	1,969.893 (42.80)	2,995.674 (42.95)	1,044.435 (32.47)	1,920.270 (24.87)
อัตราเพิ่มต่อปี	9.86		10.43		9.54		15.08		13.35		8.75		12.95	
รวม	163,076.052 (100.00)	269,696.706 (100.00)	8,749.912 (100.00)	13,395.550 (100.00)	126,220.243 (100.00)	202,218.704 (100.00)	14,947.388 (100.00)	28,728.348 (100.00)	5,339.629 (100.00)	10,856.857 (100.00)	4,602.677 (100.00)	6,974.343 (100.00)	3,216.203 (100.00)	7,720.906 (100.00)
อัตราเพิ่มต่อปี	10.58		8.89		9.86		15.56		14.82		8.61		19.14	
รายได้เฉลี่ยต่อบุคคล	53,726	96,239	65,936	100,293	53,564	105,357	65,566	119,309	31,864	58,783	18,932	31,031	27,365	69,036

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2532

ตารางที่ 4.4 ผลผลิตภัณฑัวมารวมรายปี 2531-2535

(หน่วย: ล้านบาท)

จังหวัด	2531	2532	2533	2534	2535
กรุงเทพฯ	339,608.674	369,193.825	436,320.448	530,607.442	628,033.464
ปริมณฑล	108,399.132	121,594.087	147,696.074	182,506.888	227,046.151
นครปฐม	12,919.035	13,755.957	15,681.590	17,836.536	20,655.067
นนทบุรี	15,594.997	17,354.534	20,462.737	28,909.032	37,209.554
ปทุมธานี	24,713.899	28,721.111	32,033.905	35,246.517	44,830.919
สมุทรปราการ	42,723.733	45,595.680	59,313.946	79,298.394	99,980.857
สมุทรสาคร	12,447.468	16,166.805	20,203.896	21,216.409	24,369.754

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ตารางที่ 4.5 ผลผลิตทั้งหมดรวมต่อหัวประจำปี ของกรุงเทพ-ปริมณฑล

(หน่วย: บาท)

จังหวัด	2531	2532	2533	2534	2535
กรุงเทพฯ	59,822	63,370	73,061	90,889	105,357
ปริมณฑล	45,835	49,732	59,459	64,422	77,649
นครปฐม	21,713	23,119	26,760	27,654	31,631
นนทบุรี	33,181	34,709	39,351	48,022	58,783
ปทุมธานี	67,709	75,186	82,775	80,472	100,293
สมุทรปราการ	67,281	69,506	87,484	98,999	119,309
สมุทรสาคร	41,492	51,817	64,549	61,142	69,036

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ตารางที่ 4.5 GROSS PROVINCE PRODUCT AT CONSTANT 1988 PRICES

PATUM THANI (Unit:1,000 BATH)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Agriculture	2,276,942	2,062,913	2,091,881	2,048,519	2,210,249	2,104,439
Crops	1,590,783	1,270,289	1,294,144	1,448,478	1,572,679	1,465,888
Livestock	361,229	483,601	501,073	328,646	372,741	377,226
Fisheries	115,292	89,617	98,866	74,546	61,773	53,262
Forestry	0	0	0	56	1	6
Agricultural services	74,744	70,846	68,576	51,175	55,249	51,489
Simple agri.processing products	134,894	148,560	129,222	145,618	147,806	156,568
Mining and quarrying	108,619	76,108	78,539	77,781	80,505	69,773
Manufacturing	27,874,513	31,970,772	41,581,408	54,122,256	60,508,108	69,822,691
Construction	1,629,123	2,514,198	3,446,308	3,988,613	5,038,585	5,793,670
Electricity and water supply	2,178,647	2,462,234	2,849,947	3,216,941	3,661,447	4,428,991
Transportation and communication	323,872	461,622	757,927	957,213	1,278,866	1,496,189
Wholesale and retail trade	2,742,186	2,812,886	3,090,668	3,262,999	3,607,880	3,855,755
Banking, insurance and real estate	905,064	1,329,132	991,868	1,442,938	1,731,537	2,409,170
Ownership of dwellings	532,255	606,550	666,924	804,850	917,501	1,053,908
Public administration and defence	373,723	405,456	435,351	444,591	474,934	487,928
Services	1,597,091	1,881,599	1,983,837	1,959,467	2,135,503	2,311,445
G P P.	40,542,035	46,583,470	57,974,658	72,326,168	81,645,115	93,833,959

โครงสร้างเศรษฐกิจ

1. สาขาเกษตรกรรม

บทบาทของสาขาเกษตรกรรมมีความสำคัญน้อยที่สุดในด้านส่วนแบ่ง (SHARE) การผลิตและการขยายตัว เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับสาขาการผลิตหลักอื่น ๆ สาขาเกษตรกรรมของจังหวัดปทุมธานีมีสาขาการผลิตย่อย 5 สาขา ได้แก่ กสิกรรม ปศุสัตว์ ประมง บริการทางการเกษตร แปรรูปสินค้าเกษตรอย่างง่าย (ตารางที่ 4.6) โดยกสิกรรมมีบทบาทสำคัญที่สุดในสาขาเกษตรกรรม คือมีมูลค่า 495.131 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2532 หรือประมาณ 3.70 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด พืชเศรษฐกิจที่เป็นพืชหลักของจังหวัด เช่น ข้าวสับ ข้าวหวาน กล้วยหอม กล้วยน้ำว่า มะพร้าว มะม่วง มะนาว และข้าวโพดหวาน เป็นต้น รองลงมา คือสาขาแปรรูปสินค้าเกษตรอย่างง่าย มีมูลค่า 123.508 ล้านบาท หรือประมาณ ร้อยละ 0.92 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด สาขาปศุสัตว์มีมูลค่า 85.052 ล้านบาท ซึ่งเป็นสาขาย่อยอันดับ 3 ของสาขาเกษตรกรรมหรือคิดเป็นร้อยละ 0.64 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด จากสถิติการเลี้ยงสัตว์ ในปี พ.ศ. 2531 พบว่า สัตว์ที่มีการเลี้ยงมาก ได้แก่ ไก่ เป็ด สุกร โคน และกระบือ สาขาประมงมีมูลค่า 59.169 ล้านบาทหรือเป็นสาขาย่อยอันดับ 4 ของสาขาเกษตรกรรม หรือคิดเป็นร้อยละ 0.44 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด จากสถิติปี 2531 มีผู้เลี้ยงปลา จำนวน 837 ราย เนื้อที่ 5,831,856 ตารางเมตร และเลี้ยงกุ้ง จำนวน 51 ราย เนื้อที่ 280,268 ตารางเมตร และสาขาบริการทางการเกษตร เป็นสาขาย่อยของสาขาเกษตรกรรมที่มีบทบาทน้อยที่สุดมีมูลค่าเพียง 12.438 ล้านบาท หรือ ร้อยละ 0.09 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (ตารางที่ 4.3)

ประเด็นสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของสาขาเกษตรกรรมมีความสำคัญน้อยกว่าสาขาการผลิตอื่น ๆ พอสรุปได้ดังนี้

กสิกรรม

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในสาขาเกษตรกรรม ช่วงปี พ.ศ. 2527 -2532 พบว่า สาขาการกสิกรรมมีมูลค่า 479.004 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2527 ส่วนปี พ.ศ. 2532 มีมูลค่า 495.131 ล้านบาท เพิ่มจากปี พ.ศ. 2527 16.127 ล้านบาท ซึ่งต่ำกว่าสาขาปศุสัตว์ สาขาแปรรูปสินค้าเกษตร และสาขาประมง โดยมียอดเพิ่มจากปี พ.ศ. 2527 47.441 ล้านบาท 41.454 ล้านบาท และ 37.565 ล้านบาท ตามลำดับ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงชี้ให้เห็นว่า

แนวโน้มนำการผลิตในสาขากสิกรรม เริ่มมีบทบาทลดลงและกำลังเปลี่ยนไปสู่สาขาปศุสัตว์ สาขาแปรรูปสินค้าเกษตร และสาขาประมง ต่อไป

สาเหตุการเปลี่ยนแปลงของ สาขากสิกรรม เมื่อพิจารณาการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ในช่วงปี พ.ศ. 2523, 2527 และ 2536 พบว่า ในปี พ.ศ. 2523 จังหวัดปทุมธานีมีพื้นที่เพื่อการเกษตรร้อยละ 84.73 ของพื้นที่จังหวัด ปี พ.ศ. 2527 ร้อยละ 82.04 ของพื้นที่จังหวัด

สำหรับในปี พ.ศ. 2526 การใช้ที่ดินเพื่อการกสิกรรมมีพื้นที่เพียง 651,473 ไร่ หรือร้อยละ 68.21 โดยใช้ที่ดินเพื่อปลูกข้าว 446,337 ไร่ หรือร้อยละ 46.73 ของพื้นที่เกษตร และที่เหลืออีกร้อยละ 21.48 ของพื้นที่เกษตรนั้นนำไปใช้เป็นพื้นที่เกษตรอื่น ๆ เช่น ปลูกไม้ยืนต้น, ไม้ผล พืชผัก และไม้ดอกไม้ประดับ จึงชี้ให้เห็นว่าการใช้ที่ดินเพื่อการปลูกข้าวลดลง (ตารางที่ 4.6, 4.7)

สาเหตุของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร และการปลูกข้าวลดลง พอสรุปได้ดังนี้

1) สภาพดินมีลักษณะ เป็นกรดที่เรียกว่า ดินเปรี้ยว ในพื้นที่อำเภอ ลำลูกกา ธัญบุรี และอำเภอหนองเสือ จึงส่งผลให้ไม่เหมาะสมต่อการปลูกพืชไร่ ประกอบกับเป็นดินเหนียว การระบายน้ำไม่ดีการไหลบ่าของน้ำบนผิวดินช้า เมื่อฝนตกน้ำท่วมทำให้พืชไร่เสียหาย การปลูกข้าวให้ผลผลิตต่ำ

2) ในช่วงเวลาที่ผ่านมา มีการขายหน้าดิน เพื่อนำไปถมปรับพื้นที่ สำหรับการก่อสร้างที่อยู่อาศัยในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง จึงทำให้ดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกหมดไป ซึ่งดินชั้นบน (TOP SOIL) นี้มีธาตุอาหารของพืชสูง คงเหลือแค่เฉพาะดินชั้นล่างที่ไม่มีประโยชน์ต่อการเพาะปลูก

ปศุสัตว์

เป็นสาขาการผลิตที่ทำรายได้ เป็นอันดับสามรองจากสาขาแปรรูปสินค้าเกษตร การปศุสัตว์ที่สำคัญของจังหวัดปทุมธานี ได้แก่ การเลี้ยงโค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ และห่าน การเลี้ยงเป็นไปในลักษณะกระจายตามพื้นที่ถือครองของเกษตรกร เนื่องจากเกษตรกรยึดเป็นอาชีพรองจากการทำนา สำหรับแหล่งรองรับตลาดปศุสัตว์ที่สำคัญ คือ ตลาดกรุงเทพมหานคร

ตาราง 4-6 สัดส่วนการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร จังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2523, 2527 และ พ.ศ. 2536

ปี	พื้นที่จังหวัด ปทุมธานี (ไร่)	พื้นที่เกษตร (ไร่)	สัดส่วน ของพื้นที่ จังหวัด	พื้นที่ทำนา (ไร่)	สัดส่วน ของพื้นที่ เกษตร	พื้นที่ทำ เกษตรอื่นๆ (ไร่)	สัดส่วน ของพื้นที่ เกษตร	อื่นๆ (ที่อยู่อาศัย, ที่รกร้าง, หนอง, บึง)	สัดส่วน ของพื้นที่ จังหวัด
พ.ศ. 2523	955,098.11	809,300	84.73	711,935	74.54	97,365	10.19	145,798.11	15.27
พ.ศ. 2527	955,098.11	783,589	82.04	693,357	72.59	90,232	9.45	171,509.11	17.96
พ.ศ. 2536	955,098.11	651,473	68.21	446,337	46.73	205,136	21.48	303,625.11	31.79

ที่มา : ฝ่ายวิชาการ สำนักงานเกษตรจังหวัดปทุมธานี

ตาราง 4-7 การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรจังหวัดปทุมธานี (รายอำเภอ) พ.ศ. 2536

อำเภอ	พื้นที่ (ไร่)	นา	พื้นที่ประกอบการเกษตร (ไร่)			รวมพื้นที่ ประกอบการ เกษตร, (ไร่)	อื่นๆ ที่อยู่อาศัย, ที่รกร้าง, หนอง, บึง	ครัวเรือนเกษตรกร
			ไม้ผล-ไม้ยืนต้น	พืชผัก	ไม้ดอก-ไม้ประดับ			
เมือง	74,930.62	22,595	3,201	4,817	-	30,613	44,317.62	2,830
สามโคก	59,225.00	38,298	6,286	3,208	13	47,805	11,420.00	3,869
ลาดหลุมแก้ว	119,112.50	78,548	9,841	2,385	-	90,774	28,338.50	3,936
ธัญบุรี	69,925.00	14,979	23,495	2,308	12	40,794	29,131.00	1,189
ลำลูกกา	187,416.87	110,208	14,384	1,316	-	125,908	61,508.87	3,544
คลองหลวง	186,531.87	77,321	17,027	1,121	-	95,469	91,062.87	4,022
หนองเสือ	257,956.25	104,388	113,268	2,454	-	220,110	37,846.25	6,157
รวม	955,098.11	446,337	187,502	17,609	25	651,473	303,625.11	25,547

ที่มา : ฝ่ายวิชาการ สำนักงานเกษตรจังหวัดปทุมธานี

นอกจากนี้ จังหวัดปทุมธานียังได้จัดโครงการใหญ่ 4 โครงการ เพื่อส่งเสริมการปศุสัตว์ คือ โครงการป้องกันโรคระบาดล่วงหน้า โครงการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ โครงการสัตว์แพทย์เคลื่อนที่และโครงการธนาคาร โค-กระบือ เพื่อเกษตรกรตามพระราชดำริ (ตารางที่ 4.8)

ตารางที่ 4.8 จำนวนปศุสัตว์ของจังหวัดปทุมธานี ปี 2531, ปี 2533

ประเภทปศุสัตว์	ปี 2531 (ตัว)	ปี 2533 (ตัว)
1. โค	9,786	23,220
2. กระบือ	6,175	18,890
3. สุกร	54,240	54,440
4. สัตว์ปีก	4,757,240	5,546,140
- เป็ด	742,740	775,100
- ไก่	4,014,500	4,734,060
- ห่าน	-	36,980
5. อื่น ๆ	-	1,696
- แพะ	-	797
- แกะ	-	759
- ม้า	-	140

ที่มา : สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดปทุมธานี

สาเหตุที่การปศุสัตว์มีบทบาทต่อการผลิต โดยส่วนรวมของสาขาเกษตรกรรมน้อย เป็นผลเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ของจังหวัดปทุมธานีเป็นที่ลุ่ม ฤดูฝนน้ำจะท่วม ทำให้ขาดแคลนทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์ใหญ่ เช่น โค กระบือ จึงนิยมเลี้ยงสัตว์ปีกมากกว่า อย่างไรก็ตาม เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาโรคอาหารสัตว์สูง และขาดแคลนเงินทุนที่จะใช้ในการตั้งฟาร์ม จึงนิยมเลี้ยงกันเป็นอาชีพเสริม สำหรับการเลี้ยงในลักษณะฟาร์ม ซึ่งเป็นการเลี้ยงขนาดใหญ่มีเพียงส่วนน้อย (ตารางที่ 4.9)

ตารางที่ 4.9 จำนวนฟาร์มเลี้ยงสัตว์ในจังหวัดปทุมธานี ปี 2535

อำเภอ	จำนวนฟาร์มเลี้ยงสัตว์ (แห่ง)							รวม
	โค	โคนม	กระบือ	สุกร	เป็ด	ไก่	ห่าน	
เมืองปทุมธานี	12	1	4	1	10	3	-	31
ลาดหลุมแก้ว	4	-	4	9	41	28	1	87
สามโคก	17	-	2	1	20	3	-	43
หนองเสือ	10	-	7	-	5	20	-	42
ลาดหลุมแก้ว	9	1	1	8	14	106	-	139
ชัยบุรี	-	-	1	1	1	1	-	4
คลองหลวง	14	1	8	2	7	5	-	37
รวม	66	3	27	22	98	166	1	383

ที่มา : สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดปทุมธานี ธันวาคม 2535

ถึงแม้จังหวัดจะมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้าเป็นจำนวนมากแล้วในปัจจุบัน แต่เนื่องจากจังหวัดมีศักยภาพในการผลิตด้านปศุสัตว์และมีความได้เปรียบในด้านการตลาดและการคมนาคมขนส่ง ซึ่งยังสามารถส่งเสริมการปศุสัตว์เพื่อเสริมรายได้ให้แก่เกษตรกรต่อไปได้ โดยเฉพาะการเลี้ยงไก่พื้นเมือง และโคขุน เป็นต้น

ประมง

เป็นสาขาการผลิต ที่มีความสำคัญอันดับสี่รองจากสาขาปศุสัตว์ โดยที่จังหวัดปทุมธานี เป็นพื้นที่ราบลุ่มฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและมีคลองธรรมชาติ และคลองชลประทานกระจายอยู่ทั่วไป เป็นจำนวนมาก เหมาะแก่การประกอบอาชีพประมงในลำนํ้า สัตว์น้ำที่เลี้ยงได้แก่ กุ้งก้ามกราม ปลาสาวย ปลาเทโพ ปลานิล ปลาคูก ปลาช่อน ปลาตะเพียน โดยในปี 2533 มีผู้เลี้ยงปลา จำนวน 1,021 ราย เนื้อที่ 7,208,010 ตารางเมตร และผู้เลี้ยงกุ้ง จำนวน 51 ราย เนื้อที่ 280,268 ตารางเมตร ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี 2531 ที่มีผู้เลี้ยงปลาจำนวน 837 ราย เนื้อที่ 5,831,756 ตารางเมตร และผู้เลี้ยงกุ้งจำนวน 14 ราย เนื้อที่ 208,000 ตารางเมตร (ประมงจังหวัดปทุมธานี)

บทบาทของสาขาประมงที่มีต่อ ความเจริญเติบโตของ สาขาเกษตรกรรม น้อยมาก เนื่องจากมีการประกาศพื้นที่บางบริเวณให้เป็นพื้นที่รักษาพันธุ์พืช ห้ามทำการประมง ประกอบกับเกษตรกรมีการเลี้ยงตามบ่อและถือเป็นอาชีพรอง (ตารางที่ 4.10)

ตารางที่ 4.10 การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจังหวัดปทุมธานี ปี 2535

อำเภอ	จำนวนผู้เพาะเลี้ยง (ราย)	จำนวนบ่อ	พื้นที่ (ไร่)
เมืองปทุมธานี	119	185	1,324.19
สามโคก	236	363	2,062.80
ลาดหลุมแก้ว	354	520	3,467.11
ชัยบุรี	191	208	578.50
คลองหลวง	157	357	1,025.80
ลำลูกกา	286	684	3,781.00
หนองเสือ	345	416	3,876.60
รวม	1,688	2,733	16,116.00

ที่มา : สำนักงานประมงจังหวัดปทุมธานี มีนาคม 2535

ในปี 2535 ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ภายในจังหวัดมีจำนวนประมาณ 6,310,890 กิโลกรัม สัตว์น้ำที่จับได้ส่วนใหญ่ ได้แก่ ปลาสร้อย ปลาคูก และปลานิล ซึ่งพบมากในเขตอำเภอชัยบุรี อำเภอคลองหลวง และอำเภอลำลูกกา

ป่าไม้

จังหวัดปทุมธานีไม่มีป่าไม้ เหมือนกันจังหวัดอื่นในภาคกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล

2. สาขาอุตสาหกรรม

สาขาอุตสาหกรรม เป็นสาขาการผลิต ที่มีความสำคัญ ของจังหวัดปทุมธานีในปี พ.ศ. 2532 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์สาขาอุตสาหกรรม 10,255.437 ล้านบาท เหลือร้อยละ 76.56 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด และอัตราการขยายตัว 8.96 ต่อปี โดยที่ค่าที่ตั้ง

ของจังหวัดปทุมธานี อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและสนามบินดอนเมือง และราคาที่คั้นไม่สูง ประกอบกับมีเส้นทางคมนาคม ทั้งทางบก ซึ่งได้แก่ ถนนพหลโยธิน ทางรถไฟ และทางน้ำ โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน ทำให้เป็นที่สนใจของนักลงทุนมาลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีทั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ตลอดจนอุตสาหกรรมในครัวเรือน หลายชนิด (ตารางที่ 4.11)

ตารางที่ 4.11 จำนวนโรงงาน เงินทุน คนงาน จำแนกตามหมวดอุตสาหกรรม จังหวัดปทุมธานี

ที่	หมวดอุตสาหกรรม	โรงงาน	เงินทุน(บาท)	คนงาน
1.	อุตสาหกรรมกระดาษ	69	629,497,000	1,247
2.	อุตสาหกรรมก่อสร้าง	65	1,728,330,262	5,852
3.	อุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม	55	2,463,869,222	4,066
4.	อุตสาหกรรมแปรรูปไม้	106	1,247,856,320	5,892
5.	อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม	59	4,208,202,803	28,143
6.	อุตสาหกรรมเคมีและพลาสติก	80	3,693,541,106	6,348
7.	อุตสาหกรรมโลหะและอโลหะ	60	5,489,407,854	5,339
8.	อุตสาหกรรมบริการ	229	19,734,040,492	44,991
9.	อุตสาหกรรมอื่น ๆ	115	10,117,167,462	25,247
	รวม	838	49,311,912,121	127,125

ที่มา : ทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดปทุมธานี ปี 2534 สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดปทุมธานี

ขนาดของอุตสาหกรรม ส่วนมากเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก 356 โรงงาน หรือร้อยละ 42.48 รองลงมาได้แก่ อุตสาหกรรมขนาดกลาง 331 โรงงานหรือร้อยละ 39.50 อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ 101 โรงงาน หรือร้อยละ 12.05 และโรงสีข้าว 50 โรงงาน หรือร้อยละ 5.97 ตามลำดับ (ตารางที่ 4.10) อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ จัดเป็นอุตสาหกรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อการจ้างแรงงานรองจากอุตสาหกรรมขนาดกลาง

ตารางที่ 4.12 บัญชีแสดงจำนวนโรงงาน เงินทุนและคนงานทั้งหมด แยกตามเงินลงทุน ปี 2534 จังหวัดปทุมธานี

ที่	รายการ	จำนวน	เงินทุน(บาท)	ชาย	หญิง	รวม
1.	รวมโรงงานทั้งหมด	838	49,311,912,121	43,027	84,098	127,125
2.	รวมโรงสีข้าวทั้งหมด	50	186,417,000	336	106	442
3.	รวมโรงงานขนาดเล็ก (ไม่รวมโรงสีข้าว) (เงินทุนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 10 ล้านบาท)	356	1,145,624,802	6,607	10,558	17,165
4.	รวมโรงงานขนาดกลาง (ไม่รวมโรงสีข้าว) (เงินทุนมากกว่า 10 ล้าน บาทถึง 100 ล้านบาท)	331	12,296,781,210	21,020	36,325	57,345
5.	รวมโรงงานขนาดใหญ่ (ไม่รวมโรงสีข้าว) (เงินทุนมากกว่า 100 ล้าน บาทขึ้นไป)	101	35,683,089,109	15,064	37,109	52,173

ที่มา : ทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดปทุมธานี ปี 2534 สำนักงานอุตสาหกรรม
จังหวัดปทุมธานี

การกระจายตัว ของอุตสาหกรรม จังหวัดปทุมธานี มีการเติบโต
 ของกิจการอุตสาหกรรม แต่โรงงานอุตสาหกรรมในแต่ละพื้นที่ของจังหวัดปทุมธานี มีความแตกต่าง
 กันขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความเหมาะสมของที่ตั้งความพร้อมของสาธารณูปโภค การ
 คมนาคมขนส่ง แหล่งวัตถุดิบและตลาด พื้นที่ที่มีการกระจุกตัวของโรงงานอุตสาหกรรมหนาแน่นมาก
 ที่สุดในเขตอำเภอคลองหลวง รongลงมา คือ อำเภอเมือง อำเภอชัยบุรี อำเภอลำลูกกา และ
 อำเภอลาดหลุมแก้ว ตามลำดับ พื้นที่ที่มีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมน้อยที่สุด ได้แก่ อำเภอ
 หนองเสือ (ตารางที่ 4.13) และเป็นที่สังเกตได้ว่าโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ กระจุกตัวอยู่
 ในบริเวณพื้นที่ที่มีเส้นทางคมนาคมสะดวก ซึ่งสามารถทำให้การบริการด้านคมนาคมขนส่งทำได้
 รวดเร็วมากขึ้น นอกจากความพร้อมของปัจจัยดังกล่าวที่เป็นเหตุให้พื้นที่อำเภอดังกล่าวข้างต้นมี
 โรงงานอุตสาหกรรมรวมตัวกันเป็นจำนวนมาก บริเวณพื้นที่อำเภอคลองหลวงยังมีเขตอุตสาหกรรม
 นวนคร ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากสำนักงานส่งเสริมการลงทุน ให้เป็นเขตส่งเสริมการลงทุน ตาม
 พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2520

ตารางที่ 4.13 จำนวนโรงงาน เงินทุน คนงานตามหมวดอุตสาหกรรม

ที่	อำเภอ	โรงงาน	เงินทุน(บาท)	คนงาน
1.	เมือง	208	11,754,382,412	25,212
2.	สามโคก	28	123,923,000	390
3.	ลาดหลุมแก้ว	59	2,383,783,000	4,479
4.	ชัยบุรี	132	5,209,319,338	7,811
5.	คลองหลวง	300	27,477,433,939	78,443
6.	ลำลูกกา	106	2,320,680,432	10,619
7.	หนองเสือ	5	42,390,000	171
	รวม	838	49,311,912,121	127,125

ที่มา : ทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดปทุมธานี 2534 สำนักงานอุตสาหกรรม
จังหวัดปทุมธานี

3. สาขาการค้า-บริการ

มีความสำคัญต่อ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดปทุมธานี คือ รองจากสาขาอุตสาหกรรม
โดยในปี 2532 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม 2,364.815 ล้านบาท หรือร้อยละ 17.65 ของมูลค่า
ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด อัตราการขยายตัวร้อยละ 10.43 ต่อปี เป็นผลมาจากกิจการดังกล่าว
มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการผลิตของสาขาอุตสาหกรรมการจำหน่าย และการตลาดเมื่อเปรียบ
เทียบสัดส่วนการค้า-บริการของจังหวัดปทุมธานีกับจังหวัดอื่นในภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑลจะ
เห็นว่าจังหวัดปทุมธานีมีส่วนแบ่งการผลิตในสาขานี้ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดน้อยกว่า กรุงเทพมหานคร-
ปทุมธานี จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดนครปฐม

จังหวัดปทุมธานีมีศูนย์การค้าและแหล่งธุรกิจรวมทั้งร้านค้าที่จดทะเบียนพาณิชย์ บริษัทจำกัด ห้างหุ้นส่วนจำกัด ห้างหุ้นส่วนสามัญ จำนวนมากอยู่ใน อำเภอเมือง อำเภอคลองหลวงและอำเภอธัญบุรี กิจกรรมเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับ กิจกรรมอุตสาหกรรมทั้งในแง่ของการผลิตการจำหน่ายและการบริการ โดยในปี 253 จังหวัดปทุมธานีมีผู้ประกอบการที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล จำนวน 3,189 แห่ง แยกเป็นบริษัทจำกัด 1,904 แห่ง ห้างหุ้นส่วนจำกัด 1,279 แห่ง และห้างหุ้นส่วนสามัญ 6 แห่ง อัตราการขยายตัวของผู้ประกอบการที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลในช่วงระหว่างปี 2530-2535 คิดเป็นร้อยละ 33.53 ต่อปีโดยช่วงที่มีอัตราการขยายตัวสูงสุดคือช่วงปี 2535 ซึ่งมีอัตราการขยายตัวสูงจากปี 2534 ถึงร้อยละ 68.19 (ตารางที่ 4.14)

ตารางที่ 4.14 จำนวนผู้ประกอบการที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล จังหวัดปทุมธานี ปี 2530-2535

ที่	ประเภทการจดทะเบียน	ปี 2530	ปี 2531	ปี 2532	ปี 2533	ปี 2534	ปี 2535
1.	บริษัทจำกัด	403	535	706	908	1,135	1,904
2.	ห้างหุ้นส่วนจำกัด	371	416	490	590	755	1,279
3.	ห้างหุ้นส่วนสามัญ	6	6	6	6	6	6
	รวม	780	957	1,202	1,504	1,896	3,189

ที่มา : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดปทุมธานี

นอกจากนี้จังหวัดปทุมธานียังมีการประกอบธุรกิจในด้านอื่น ได้แก่ โรงแรมจำนวน 14 แห่ง จำนวนห้องพัก 739 ห้อง หอพักจำนวน 28 แห่ง โรงรับจำนำ 3 แห่ง และร้านอาหารจำนวน 327 แห่ง (ตารางที่ 4.15, 4.16 และ 4.17)

ตารางที่ 4.15 จำนวนโรงแรมในจังหวัดปทุมธานี ปี 2535

ที่	อำเภอ	จำนวน(แห่ง)	จำนวนห้องพัก (ห้อง)
1.	อ.เมืองปทุมธานี	2	104
2.	อ.ธัญบุรี	8	196
3.	อ.คลองหลวง	2	170
4.	อ.ลาดหลุมแก้ว	1	84
5.	อ.ลำลูกกา	1	185
	รวม	14	739

ที่มา : สำนักงานจังหวัดปทุมธานี ธันวาคม 2535

ตารางที่ 4.16 จำนวนหอพักในจังหวัดปทุมธานี ปี 2535

ที่	อำเภอ	จำนวน(แห่ง)
1.	อ.ธัญบุรี	5
2.	อ.เมืองปทุมธานี	7
3.	อ.คลองหลวง	13
4.	อ.ลำลูกกา	3
	รวม	28

ที่มา : ที่ทำการประชาสัมพันธ์จังหวัดปทุมธานี
พฤษภาคม 2536

ตารางที่ 4.17 ร้านอาหารในจังหวัดปทุมธานี ปี 2535

ที่	อำเภอ	จำนวนทั้งหมด(แห่ง)	ได้มาตรฐาน (แห่ง)
1.	อ.เมืองปทุมธานี	51	41
2.	อ.สามโคก	23	6
3.	อ.ลาดหลุมแก้ว	39	22
4.	อ.ธัญบุรี	54	32
5.	อ.คลองหลวง	97	22
6.	อ.ลำลูกกา	54	25
7.	อ.หนองเสือ	9	4
	รวม	327	152

ที่มา : รายงานประจำปี 2535 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปทุมธานี

4. การเงินและการคลัง

ในด้านสถาบันการเงิน จังหวัดปทุมธานี มีธนาคารพาณิชย์และธนาคารรัฐวิสาหกิจที่เปิดบริการในจังหวัดปี 2536 รวม 15 ธนาคาร จำนวน 44 แห่ง แยกเป็นธนาคารพาณิชย์ 12 ธนาคาร จำนวน 33 แห่ง และธนาคารรัฐวิสาหกิจ 3 ธนาคาร จำนวน 11 แห่ง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในอำเภอเมือง อำเภอธัญบุรี และอำเภอคลองหลวง อัตราการขยายตัวของ ธนาคารสาขา ของธนาคารพาณิชย์และธนาคารรัฐวิสาหกิจภายในจังหวัด ในช่วงปี 2530-2538 คิดเป็นร้อยละ 11.09 ต่อปี (ตารางที่ 4.18)

ตารางที่ 4.18 จำนวนธนาคารในจังหวัดปทุมธานี ปี 2536

ที่	ชื่อธนาคาร	จำนวน (แห่ง)						
		ปี 2530	ปี 2531	ปี 2532	ปี 2533	ปี 2534	ปี 2535	ปี 2536
1.	กรุงเทพ	2	2	2	2	3	3	3
2.	กรุงเทพพาณิชย์การ	1	1	1	1	1	1	1
3.	ทหารไทย	1	1	1	2	2	2	2
4.	กสิกรไทย	2	2	3	3	3	5	5
5.	กรุงศรีอยุธยา	1	1	1	1	2	3	3
6.	ไทยทนต์	2	2	3	3	4	4	4
7.	ไทยพาณิชย์	6	6	6	6	7	8	8
8.	ศรีนคร	2	2	2	2	2	2	2
9.	กรุงไทย	2	2	3	3	4	4	4
10.	เอเชีย	-	-	-	-	1	1	1
11.	นครหลวงไทย	-	-	-	-	1	2	2
12.	นครชน	-	-	-	-	-	1	1
13.	สหธนาคาร	-	-	-	-	-	1	1
14.	ออมสิน	5	5	5	5	5	5	5
15.	ธกส.	-	-	1	1	1	2	2
	รวม	24	24	28	29	36	44	44

ที่มา : สำนักงานจังหวัดปทุมธานี มกราคม 2536

สำหรับการคลังของจังหวัดปทุมธานีมีการจัดเก็บภาษีและปริมาณเงินหมุนเวียนสูง ในปี 2535 มีการจัดเก็บภาษีอากรประเภทต่าง ๆ คิดเป็นมูลค่า 8,082,047,742 บาท และมีปริมาณเงินหมุนเวียนในธนาคารพาณิชย์ รวม 17,998,527,406 บาท โดยการจัดเก็บภาษีอากรและปริมาณเงินหมุนเวียนในปี 2535 นี้ได้ลดลงจากปี 2534 คิดเป็นร้อยละ 30.41 และ 12.10 ตามลำดับ ในขณะที่ภาวะการออมของประชาชน ในปี 2535 ได้เพิ่มสูงขึ้นอันเป็นผลสืบเนื่องจากการชลดตัวของสภาพเศรษฐกิจโดยรวม (ตารางที่ 4.19, 4.20)

ตารางที่ 4.19 การจัดเก็บภาษีอากรจังหวัดปทุมธานี ปี 2531-2535

ปี	จำนวนเงิน (บาท)
2531	6,001,920,451
2532	7,970,503,803
2533	9,316,473,978
2534	11,619,110,909
2535	8,082,047,742

ที่มา : สำนักงานจังหวัดปทุมธานี
ธันวาคม 2535

หมายเหตุ การจัดเก็บภาษีรวมภาษีสรรพสามิต ภาษีที่ดิน และสรรพากร

ลักษณะประชากร

1. ลักษณะทั่วไป

ในปี พ.ศ. 2535 จังหวัดปทุมธานี มีประชากรทั้งสิ้น 441,930 คน โดยแบ่งเป็นประชากรเพศชาย จำนวน 8,695 คน ประชากรเพศหญิง จำนวน 7,480 คน โดยเป็นประชากรในเขตอำเภอเมือง 72,884 คน คิดเป็นความหนาแน่นเฉลี่ยของประชากรในเขตอำเภอเมือง มีประมาณ 834 คน ต่อตารางกิโลเมตร (ตารางที่ 4.21)

ตารางที่ 4.21 จำนวนประชากรในจังหวัดปทุมธานี

(หน่วย:คน)

ปี พ.ศ.	รวม	ชาย	หญิง	อัตราส่วนระหว่างเพศ		อำเภอเมือง	จำนวนประชากรจังหวัดปทุมธานี
				ชาย	หญิง		
2531	12,618	6,887	5,731	120.17	100.00	63,458	384,713
2532	12,856	7,029	5,827	120.63	100.00	66,697	402,080
2533	14,297	7,750	6,547	118.37	100.00	68,579	415,193
2534	15,746	8,510	7,233	117.70	100.00	71,548	435,409
2535	16,175	8,695	7,480	116.24	100.00	72,884	441,930

ที่มา : กองการทะเบียน กรมการปกครอง

2. การเปลี่ยนแปลงประชากร

การเปลี่ยนแปลงประชากรจังหวัดปทุมธานี ในช่วงปี 2530-2535 มีการเปลี่ยนแปลงคิดเป็นร้อยละ 12.95

3. การตั้งถิ่นฐานของประชากร

การตั้งถิ่นฐานของประชากรจังหวัดปทุมธานี มีลักษณะรวมตัวกันในบริเวณตอนกลางของจังหวัด ซึ่งเป็นเขตชุมชนเดิม คือบริเวณตำบลบางปรอก ตำบลบางกระดี่ ตำบลบางฉาง ตำบลบางหลวง อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองและตำบลสามโคก ซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอสามโคก ประชากรในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ได้ก่อตัวมาในระยะแรกของการสร้างเมือง ความเจริญเติบโตของชุมชนดั้งเดิมได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยอาศัยเส้นทางน้ำในการเดินทางและขนส่งสินค้า ซึ่งในปัจจุบันบริเวณดังกล่าวยังเป็นชุมชนใหญ่มีบ้านเรือนปลูกสร้างอยู่อย่างหนาแน่นปะปนกับโรงสีข้าว โรงเลื่อย โรงน้ำแข็ง ซึ่งตั้งเรียงรายตามพื้นที่สองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา

ต่อมาได้มีการพัฒนาระบบ โครงข่ายถนน เพื่อเชื่อมโยงจังหวัดปทุมธานี กับจังหวัดใกล้เคียง รวมทั้งการตัดถนนเพิ่มเติมภายในจังหวัดปทุมธานี ยังผลให้เกิดความเจริญแก่จังหวัดปทุมธานีอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นจุดเชื่อมต่อของถนนสายหลัก ทำให้เกิดชุมชนหนาแน่นใหม่ก่อตัวตามแนวถนน เช่น พื้นที่ใกล้เคียงถนนพหลโยธิน ได้แก่ อำเภอคลองหลวง อำเภอธัญบุรี อำเภอลำลูกกา

4. ที่อยู่อาศัยของประชากร

จากสถิติ จำนวนที่อยู่อาศัยของประชากรในจังหวัดปทุมธานี พบว่าในปี 2531 มีที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น 88,627 หน่วย ในปี 2535 เพิ่มขึ้นเป็น 160,164 หน่วย อัตราการเพิ่มสูงเป็นอันดับ 1 คิดเป็นร้อยละ 80.7 ในระยะเวลา 5 ปี รองลงมาได้แก่ จังหวัดนนทบุรี ในปี 2535 มีที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น 224,651 หน่วย อัตราเพิ่มคิดเป็นร้อยละ 68.1 และจังหวัดสมุทรสาคร ในปี 2535 มีที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น 110,708 หน่วย อัตราเพิ่มคิดเป็นร้อยละ 51.9 ตามลำดับ

ตารางที่ 4.22 แสดงจำนวนที่อยู่อาศัย ปี 2531-2535

(หน่วย: หน่วย)

จังหวัด	2531	2532	2533	2534	2535	อัตราการ เพิ่ม (%)
กรุงเทพฯ	1,125,469	1,176,114	1,239,475	1,383,267	1,472,621	30.8
ปริมณฑล	2,518,266	2,672,663	2,836,391	3,212,727	3,414,592	35.6
สมุทรปราการ	181,146	201,322	223,044	246,504	267,935	47.9
นนทบุรี	133,672	148,150	165,229	205,977	224,651	68.1
ปทุมธานี	88,627	101,138	110,928	140,851	160,164	80.7
นครปฐม	122,146	129,456	136,780	144,399	164,305	34.5
สมุทรสาคร	72,884	81,750	89,573	103,134	110,708	51.9

ที่มา : สำนักทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง

ลักษณะทางสังคม

1. การศึกษา

จังหวัดปทุมธานีมีสถานศึกษาในระบบโรงเรียนทั้งของรัฐและเอกชนรวม 264 แห่ง จำนวนนักเรียน นักศึกษา 130,780 คน จำนวนครูและอาจารย์ 7,467 คน จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา (ตารางที่ 4.23)

ตารางที่ 4.23 จำนวนสถานศึกษา นักเรียนนักศึกษา ครู อาจารย์ในแต่ละระดับ การสอน รวมทุกสังกัด จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2536

สังกัด	สถานศึกษา (แห่ง)	นักเรียน นักศึกษา	ครู อาจารย์	ระดับการสอน
<u>สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ</u>	245	104,162	5,273	อนุบาล-อุดมฯ
-ร.ร. สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา แห่งชาติ (สปช.)	178	51,688	2,693	อนุบาล-ม.ต้น
-ร.ร. สังกัดกรมสามัญศึกษา (สศ.)	15	23,429	1,089	
* ม.ต้น	3	19,072	742	
* ม.ปลาย	12	4,357	297	
* ไม่ได้ทำการสอน	-	-	50	
-ร.ร. สังกัดกรมการศาสนา (ร.ร.พระ ปริยัติธรรมแผนกสามัญ (ศ.น.)	2	277	18	ม.ต้น-ม.ปลาย
-ร.ร. สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการ ศึกษาเอกชน (สช.)	44	22,050	962	อนุบาล-ปวส.
* สายสามัญ	42	18,560	848	อนุบาล-ม.ต้น
* สายอาชีพ	2	3,490	114	ปวส.

ตารางที่ 4.23 (ต่อ)

สังกัด	สถานศึกษา (แห่ง)	นักเรียน นักศึกษา	ครู อาจารย์	ระดับการสอน
-สังกัดกรมการฝึกหัดครู	2	2,237	207	อนุปาล-ป.ตรี
* สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยฯ	1	1,730	175	ป.ตรี
* โรงเรียนสาธิต	1	507	32	อนุปาล-ประถมฯ
-สังกัดกรมอาชีวศึกษา	2	3,497	197	ปวช.-ปวส.
* วิทยาลัยเทคนิคปทุมธานี	1	3,437	141	ปวช.-ปวส.
* ศูนย์ฝึกวิศวกรรมเกษตร	1	60	56	ปวส.
-สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (วิทยาเขตปทุมธานี)	1	704	70	ปวช.-ปวส.
-สังกัดกรมพลศึกษา (วิทยาลัยพลศึกษา กรุงเทพ)	1	280	37	ป.กศ.สูง-ป.ตรี
<u>นอกสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ</u>	19	26,588	2,194	อนุปาล-อุดมฯ
-ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	13	404	20	เด็กเล็ก
-โรงเรียนเทศบาล	1	875	33	อนุปาล-ม.ต้น
-ร.ร. สังกัดกรมประชาสัมพันธ์	1	70	12	อนุปาล-ประถมฯ
-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	1	4,458	714	ป.ตรี
-มหาวิทยาลัยกรุงเทพ	1	9,324	697	ป.ตรี
-มหาวิทยาลัยรังสิต	1	10,540	580	ป.ตรี
-สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย	1	978	138	ป.โท-ป.เอก
รวมทั้งสิ้น	264	130,750	7,467	อนุปาล-ป.เอก

ที่มา : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดปทุมธานี

จากตารางที่ 4.23 การจัดการศึกษาส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับอนุบาลและประถมศึกษา รองลงมาจะเป็นระดับมัธยมศึกษา สำหรับระดับอุดมศึกษานั้น ตามแผนการศึกษาแห่งชาติระบุไว้ว่า การจัดการศึกษาในระดับที่สูงกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย ถือว่าเป็นการศึกษาในระดับอุดมศึกษาดังนั้นเมื่อพิจารณาจากข้อระบุดังกล่าว จังหวัดปทุมธานีจะมีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา ถึง 11 แห่ง ซึ่งรวมทั้งที่จัดสอนถึงระดับ ปวส. ด้วย ซึ่งนับได้ว่าจังหวัดปทุมธานีมีสถานศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก

2. การศาสนา

ในปีการศึกษา 2536 จังหวัดปทุมธานีมีสถาบันทางศาสนาทั้งหมด 198 แห่ง เป็น วัดพุทธศาสนา 170 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 85.86 มัสยิด 25 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 12.63 และ โบสถ์คริสต์ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1.51 ประชาชนในจังหวัดปทุมธานีส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 95.02 รองลงมาได้แก่ ศาสนาอิสลาม ร้อยละ 4.51 และนับถือศาสนาคริสต์ ร้อยละ 0.47 และมีจำนวนพระภิกษุ 3,023 รูป สามเณร 773 รูป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 4.24 จำนวนสถาบันทางศาสนา ผู้นำถือศาสนา และพระภิกษุ สามเณร
จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2536

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. สถาบันทางศาสนา (รวม)	198	100.00
1.1 วัดพุทธศาสนา	170	85.86
1.2 มัสยิด	25	12.63
1.3 โบสถ์คริสต์	3	1.51
2. ผู้นำถือศาสนา (รวม)	476,756	100.00
2.1 พุทธ	452,993	95.02
2.2 อิสลาม	21,502	4.51
2.3 คริสต์	2,261	0.47
3. นักบวชในพุทธศาสนา (รวม)	3,796	100.00
3.1 พระภิกษุ	3,023	79.64
3.2 สามเณร	773	20.36

ที่มา : ฝ่ายแผนงานและติดตามประเมินผล สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดปทุมธานี

3. การสาธารณสุข

จังหวัดปทุมธานีมีอัตราการเพิ่มของประชากรใน ปี 2535 คิดเป็นร้อยละ 1.12 อัตราการเกิดของประชากรเท่ากับ 15.19 ต่อ 1,000 และอัตราการตายของประชากรเท่ากับ 4.74 ต่อ 1,000 มีสถานบริการสาธารณสุขของภาครัฐและเอกชนรวมทั้งสิ้น 281 แห่ง อัตราส่วนของแพทย์ต่อประชากรเท่ากับ 1: 5,228

ตารางที่ 4.25 จำนวนสถานบริการสาธารณสุข จังหวัดปทุมธานี ปี 2535

ที่	สถานบริการ	จำนวน(แห่ง)	จำนวน(เตียง)
1.	สถานบริการของรัฐ		
1.1	โรงพยาบาลทั่วไป	1	209
1.2	โรงพยาบาลชุมชน	5	50
1.3	โรงพยาบาลสาขา	2	-
1.4	โรงพยาบาลในสังกัดกรมการแพทย์	1	560
1.5	โรงพยาบาลในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย	1	101
1.6	สถานีอนามัย	69	-
2.	สถานบริการของเอกชน		
2.1	โรงพยาบาล		
(1)	วิภาวดีรังสิต	1	10
(2)	แพทย์รังสิต	1	30
(3)	อินเตอร์	1	100
(4)	นวนคร	1	150
(5)	รังสิต	1	10
(6)	ปทุมเวช	1	100
(7)	เซ็นเมรี่ เมดิคอลเซ็นเตอร์	1	50
2.2	คลินิกแพทย์	66	-
2.3	คลินิกทันตกรรม	13	-
2.4	สถานผดุงครรภ์	8	-
2.5	ชายหาแผนปัจจุบัน	87	-
2.6	ชายหาแผนโบราณ	21	-
	รวม	281	1,370

ที่มา : สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปทุมธานี ธันวาคม 2535

ตารางที่ 4.26 จำนวนบุคลากรทางการแพทย์ จังหวัดปทุมธานี ปี 2535

ที่	ประเภทบุคลากร	จำนวน (คน)			อัตราส่วน ต่อประชากร
		หน่วยงาน	หน่วยงาน	รวม	
		ภาครัฐ	เอกชน		
1.	แพทย์	69	24	93	1: 5,228
2.	ทันตแพทย์	22	1	23	1:21,141
3.	เภสัชกร	17	5	22	1:22,102
4.	พยาบาลวิชาชีพ	279	58	337	1: 1,442
5.	พยาบาลเทคนิค	165	-	165	1: 2,946
	รวม	552	88	640	-

ที่มา : สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปทุมธานี ธันวาคม 2535

หมายเหตุ จำนวนบุคลากรรวมกับบุคลากรของโรงพยาบาลในสังกัดกรมการแพทย์
และทบวงมหาวิทยาลัย

ในด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน มีอัตราการตายของประชากรเท่ากับ 4.47 ต่อ 1,000 ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากโรคชรา หัวใจล้มเหลว และอุบัติเหตุ คิดเป็นร้อยละ 76.79, 36.94 และ 34.66 ตามลำดับ อัตราการป่วยของผู้ป่วยนอก พบว่าโรคระบบทางเดินหายใจเป็นสาเหตุการป่วยที่สำคัญอันดับแรก ส่วนอัตราการป่วยด้วยโรคที่ต้องเฝ้าระวัง พบว่าโรคอุจจาระร่วง มีอัตราการป่วยสูงถึง 1,475.01 ต่อ 100,000 ประชากร

การให้บริการสาธารณสุข สามารถดำเนินงานในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ดังนี้ คือการวางแผนครอบครัว มีอัตราการคุมกำเนิด ครอบคลุมคู่สมรสในวัยเจริญพันธุ์ คิดเป็นร้อยละ 73.43 การอนามัยแม่และเด็ก ส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค พบว่าทารกแรกเกิดมีน้ำหนักต่ำกว่า 2,500 กรัม คิดเป็นร้อยละ 5.77 สำหรับเด็กอายุ 0-5 ปี สามารถดำเนินการชั่งน้ำหนักได้ ครอบคลุม 96.78 ซึ่งพบว่ามีเด็กขาดสารอาหารระดับ 1 คิดเป็นร้อยละ 3.18 ขาดสารอาหารระดับ 2 ร้อยละ 0.03 ขาดสารอาหารระดับ 3 ไม่พบ ทางด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมพบว่า อัตราการมีส่วนร่วมใช้ของประชาชนคิดเป็นร้อยละ 99.49 และพบว่าร้อยละ 95.76 ของหลังคาเรือนมีน้ำสะอาดบริโภคเพียงพอ

4. วัฒนธรรมประเพณี

ปทุมธานีมีนามเดิมว่า "สามโคก" ซึ่งเป็นเมืองเก่าเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนต้นมีโบราณวัตถุ โบราณสถาน และวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ มากมายพอสรุปได้ดังนี้ (จากหนังสือ "ของดีเมืองปทุม" : 2536)

- ก. ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา พบมากที่บ้านโคกขายมัน ต.บางกระบือ
- อ. สามโคก ได้แก่ ไทเท้าช้างขนาดและรูปทรงต่าง ๆ ไทสี่หู ครกดินเผา หม้อข้าวแช่ กระจุกดินเผา หม้อน้ำ เตาวง ตุ่ม ฯลฯ
- ข. จิตรกรรมฝาผนัง ที่วัดเจนนางส์ ต.บางแขวง อ.เมืองปทุมธานี
- ค. ศิลปวัตถุ ปรากฏตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ได้แก่ พระพุทธรูป วิหาร เจดีย์ โบสถ์ มณฑป หอระฆัง หอกลอง ธรรมมาสน์ ตู้พระธรรม ฯลฯ
 - 1) การแต่หางหงษ์
 - 2) รำพาข้าวสาร
 - 3) การทำขวัญข้าว
 - 4) การแข่งเรือพาย
 - 5) เปิงสังกราน
 - 6) แข่งลูกหนู
 - 7) มอญรำ
 - 8) การทำบุญกลางบ้าน

- 9) การเล่นเข้าผี
- 10) เล่นเพลงโขนในเทศกาลสงกรานต์
- 11) ตักบาตรพระร้อย
- 12) ประเพณีมอญคั่ง
- 13) ประเพณีส่งข้าวแช่
- 14) ลอยกระทง
- 15) สงกรานต์
- 16) มอญร้องไห้
- 17) ทำบุญผีกระจา
- 18) ตักต้ำเสีกระบาน
- 19) ประเพณีถวายธงตะขาบของชาวมอญ ฯลฯ